

ORGANIZAREA INSTITUȚIEI MITROPOLITANE ÎN BISERICA GRECO-CATOLICĂ ROMÂNEASCĂ ÎN PERIOADA LUI IOAN VANCEA DE BUTEASA (1869–1892)

Începând cu predecesorul lui Ioan Vancea, Alexandru Sterca Șuluțiu (1850–1867), cel dintâi mitropolit al Bisericii române unite, arhieriei rezidenți la Blaj asumă deopotrivă calitatea de episcopi diecezani ai diecezei mitropolitane, având pe linie de administrație bisericească aceleași atribuții ca și sufraganii lor, episcopii de Oradea, Gherla și Lugoj și, deopotrivă, pe aceea de șefi ai provinciei mitropolitane de Alba Iulia și Făgăraș, fiind astfel persoana numărul unu în ierarhia ecleziastică greco-catolică. Care este însă linia de demarcație între demnitatea (arhi)episcopală și cea mitropolitană, sursele de epocă nu sunt întotdeauna și în totalitate foarte tranșante și transparente. Considerăm interesant, astfel, să încercăm să identificăm „linia de demarcație” dintre cele două atribuții, care se co-fundamentează una pe alta, de altfel, în practica ecleziastică curentă, sau cel puțin să punem în evidență ceea ce particularizează mitropolitul și mitropolia în raport cu structura arhi (diecezană).

În momentul creării provinciei mitropolitane de Alba Iulia și Făgăraș (1853), ideea de mitropolie la românii ardeleni avea deja o istorie venerabilă. Episcopii uniți de Făgăraș folosesc frecvent de la unirea ecleziastică încoace apelativul mitropolitan, cu variante de genul „vlădică al românilor” sau „la Blaj, la mitropolie”, exprimând prin aceasta un deziderat al continuității cu vechea mitropolie românească a Bălgradului și în același timp un imperativ al autodepășirii instituționale și naționale în ultimă instanță. Dezideratul înființării mitropoliei sugerează ideea unei biserici naționale autonome, cu o ierarhie națională, eliberată de sub jurisdicția mitropolitului primat al Ungariei¹.

Ideea mitropoliei este asumată de mișcarea politico-națională, fiind transferată dinspre sfera ecleziastică propriu-zisă și inclusă printre obiectivele naționale românești prioritare. Revoluția pașoptistă a formulat, în acest sens, dezideratul unei biserici naționale românești și a unei mitropolii autonome, prin care să poată fi depășite diferențele și clivajele confesionale și să se susțină realizarea unității naționale. După revoluție, proiectul este reluat în variantă confesională însă, de către elitele cele două Biserici românești. Lupta pentru reactivarea mitropoliei, dusă pe căi tot mai distincte de către ortodocșii și uniții ardeleni, revendica însă în chip de reper legitimant fundamental continuitatea simbolică cu aceeași mitropolie românească de la Bălgrad, de dinaintea Unirii cu Roma. În mod esențial și fundamental, demersurile pentru reactivarea mitropoliei, semnifică, în ambele confesiuni, lupta pentru o biserică autonomă, desprinsă de ingerințele ierarhiilor vecine, sârbă și respectiv romano-catolică maghiară². Înființarea provinciei mitropolitane de Alba Iulia și

¹ Idealul mitropoliei la românii greco-catolici în secolul XVIII, a se vedea la Greta Monica Miron, *Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697–1782)*, Cluj-Napoca, 2004, pp. 65–72.

² Mai pe larg această problemă la N. Bocșan, *Națiune și confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea: cazul mitropoliei române*, în Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdean, Ioan-Aurel Pop, *Etnie și confesiune în Transilvania: secolele XIII-XIX*, Oradea, 1994, pp. 97–188.

Făgăraș, în 1853, a însemnat, pe lângă preocupările forurilor pontificale de organizare a noii provincii bisericești, în ceea ce-i privește pe românii ardeleni, asumarea unui exercițiu al „reacomodării” cu o instituție „nouă”: mitropolia, care exista până atunci doar în stadiul ideatic al proiectelor, petițiilor, memoriilor revendicative și nu în cel al structurilor ecleziastice concrete. În această ordine de idei, păstorirea primului mitropolit, Alexandru Sterca Șuluțiu, poate fi valorizată drept o perioadă a „aclimatizării” instituției mitropolitane în practica bisericească nemijlocită a românilor greco-catolici.

Delimitarea specificului, a identității însăși a instituției mitropolitane și a funcționalității sale, presupune, în perioada pe care o avem în vedere, înțelegerea câtorva sisteme de referință: primul este cel al normativelor canonice care-i precizau competențele, jurisdicția, provinciei mitropolitane și a întâistătorului deopotrivă, a bazei legale de stat, care o „înartacula” ca entitate ecleziastică distinctă, și în al treilea rând, nivelul practicii ecleziastice nemijlocite: funcționarea ei ca for jurisdicțional superior în raport cu arhidieceza și cu episcopiile sufragane.

Bula pontificală *Ecclesiam Christi*, promulgată de Pius al IX-lea în 26 noiembrie 1853 este, înainte de toate, documentul întemeietor de cea mai mare importanță pentru definirea instituției mitropolitane. Acesta postulează constituirea unei provincii ecleziastice de rang mitropolitan, formată din teritoriile diecezelor de Făgăraș și Oradea Mare, scoase pentru totdeauna de sub jurisdicția arhiepiscopiei și mitropoliei de Esztergom, de sub dreptul mitropolitan al acesteia, și din cele două episcopii noi, de Lugoj și de Gherla. Subliniem semnificația precizărilor terminologice prezente în documentul papal: provincie bisericească de rang mitropolitan, concomitent cu constituirea unui scaun arhiepiscopal și mitropolitan distinct: „o provincie ecleziastică proprie, greco-catolică, unită, de limbă română și de asemenea într-un scaun arhiepiscopal și mitropolitan de Făgăraș al românilor de rit greco-catolic unit [...]”³.

Decretele sinodului provincial de la 1872 sunt apoi temeiul canonic care dezvoltă principiile întemeietore din bula papală, precizând în mod explicit poziția mitropolitului în ierarhia bisericească, atribuțiile și competențele sale. În mod semnificativ, hotărârile din 1872 se centrează nu pe instituția mitropolitană, ci pe mitropolit, pe drepturile și plenipotențele acestuia în guvernarea Bisericii. Faptul arată că elaboratul sinodal a operat cu categorii eclesiologice și juridice preluate dinspre dreptul canonic latin, unde ierarhia, autoritatea episcopală este, după cea a papei, principiul creator de viață ecleziastică, și nu dinspre cel răsăritean, unde comunitatea este din punct de vedere eclesiologic baza existenței bisericii. Demnitatea mitropolitană este, astfel, conform decretelor sinodale citate (capitolul III, partea a II-a), „grad mijlociu prea însemnat între capul bisericii și între episcopi”, cu origini în timpurile apostolice (decretele cizează în sprijinul acestei afirmații canonul 34 al Apostolilor și canonul 9 al sinodului din Antiohia). Decretele enumără în continuare șapte categorii de „drepturi” ale mitropolitului în Biserica greco-catolică românească. Mitropolitul are astfel dreptul de a pretinde episcopilor din provincia sa să-l recunoască drept cap al lor și să colaboreze cu el în interesul general al provinciei, dreptul de protector al tuturor bisericilor din provincie, din care derivă întâietatea și onoarea sa peste episcopii comprovinciali precum și dreptul de a fi pomenit la liturghie și la alte rugăciuni publice de către episcopi și cler. Nimic important și de interes general pentru toată provincia nu se poate întâmpla fără știrea și cooperarea mitropolitului. În calitatea sa de cap al respectivei provincii bisericești, mitropolitul are dreptul de a convoca sinoadele

³ Un fragment din textul bulei, la Augustin Bunea, *Discursuri. Autonomia bisericească. Diverse*, pp. 391–392, versiunea românească după Bogdan Murgescu (coordonator), *Istoria României în texte*, București, 2001, pp. 252–253, traducere de Adriana Marian.

provinciale, de a prezida alegerea episcopilor, conform diferitelor uzanțe existente, de a verifica gradul de competență și calitățile candidaților, de a hirotoni pe episcopul ales, după acordarea de către papă a investiturii canonice. Odată cu instalarea situației de sedisvacanță a scaunului mitropolitan, episcopul decan de vârstă în colaborarea cu ordinariatul mitropolitan și cu ceilalți episcopi, are datoria de declanșa întreaga procedură constând în actul alegerii, examinarea candidaților, propunerea ternarului la împărat în vederea numirii. Mitropolitul are de asemenea dreptul de a funcționa ca instanță de apel, pentru forurile episcopoești sufragane, în toate cauzele bisericești, un drept de cea mai mare importanță pentru autonomia provinciei mitropolitane românești. Are dreptul de a pretinde episcopilor sufragani de nu lipsi de la reședință fără motive canonic întemeiate, de a se îngriji de bisericile episcopale vacante și de a dispune constituirea vicarului capitular. Din nou, în calitatea sa de cap al întregii provincii, are dreptul de a supraveghea integritatea credinței, integritatea moravurilor, respectarea canoanelor, practicarea uniformă a cultului divin. Pentru înlăturarea abuzurilor în aceste privințe, este îndreptățit să efectueze vizitațiuni canonice. Mitropolitul deține apoi dreptul proedriei în sinoadele ecumenice, înaintea tuturor episcopilor, precum și dreptul de a purta paliul ca semn al jurisdicției arhiepiscopale. Sinodul afirmă că toate aceste drepturi aparțin scaunului mitropolitan greco-catolic de Alba-Iulia și Făgăraș și prescrie obligativitatea respectării lor pentru tot enoriașii provinciei. Capitolul dedicat competențelor mitropolitului se încheie, în chip de corolar, deplasând accentul de pe arhieru pe provincia bisericească, pe care o declară „autonomă și independentă de la jurisdicțiunea oricărei alte provincii bisericești”, depinzând în mod unic și exclusiv de scaunul apostolic al Romei, conform celor statornicite de bula papală întemeietoare⁴.

Studiul normativului canonic fundamental pentru autoritatea ecleziastică mitropolitană a Bisericii greco-catolice îndepărtează, așadar, în mod categoric, o eventuală percepție superficială potrivit căreia mitropolitul în raport cu episcopii sufragani era purtătorul unui titlu onorific și atât, un simplu *primus inter pares*. Sigur, pentru o înțelegere până la capăt a funcționalității instituției mitropolitane, trebuie văzut cum a funcționat în mod efectiv și în practica vieții bisericești normativul canonic sinodal, se impune confruntarea decretelor cu realitatea pentru a vedea dacă n-au rămas simple enunțuri, literă moartă, dar sub raportul formulării canonico-juridice, putem accepta, deocamdată, că autoritatea mitropolitană o încorporează și o depășește pe cea episcopală. Jurisdicția mitropolitului asupra episcopiilor sufragane este comparabilă sub raportul plenipotențelor deținute cu jurisdicția episcopilor diecezani asupra protopopilor și a protopopiatelor. Autoritatea mitropolitană n-o substituie și nici n-o marginalizează pe cea episcopală, nici măcar în cazul sedisvacanței la o episcopie sufragană, mitropolitul nu devine episcop interimar al acelei dieceze, ci este în măsură doar să dispună alegerea vicarului capitular, care administrează episcopia până la venirea episcopului succesor. Legislația canonică greco-catolică prevede așadar o funcționare a diferitelor paliere ale ierarhiei, fără dubluri și suprapuneri, în așa fel încât mitropolitul exercită o dublă putere de jurisdicție: ca arhiepiscop, este episcopul diecezei mitropolitane, iar ca mitropolit are putere de jurisdicție episcopală peste întreaga provincie mitropolitană.

Din perspectiva relațiilor cu celelalte Biserici catolice din Austro-Ungaria și cu statul, mitropolitul și instituția mitropolitană asigură pentru Biserica Română Unită o

⁴ Pe larg, capitolul despre mitropolit al decretelor sinodale, în *Concilium provinciale primum Alba-Iuliense et Fogarasiense 1872 maii 5-14*, publicat la Ioannes Dominicus Mansi, *Sacrorum conciliourum nova et amplissima collectio*, ediție de Ludovico Petit și Ioanne Baptista Martin (în continuare Mansi), vol. 42. *Synodi orientalis, 1865-1874*, Paris, 1910, col. 511-515.

prerogativă fundamentală: *autonomia* ecleziastică. Fundamentată pe stipulațiile bulei papale și pe prevederile decretelor din 1872, autoritatea mitropolitană împreună cu autonomia provinciei ecleziastice românești sunt recunoscute și de legile statale. Mitropolia greco-catolică, deopotrivă cu cea ortodoxă a românilor ardeleni de altfel, au fost „înarcticate” în legile statului dualist, prima prin legea XXXIX/1868 iar a doua prin legea IX/1868⁵.

Calitatea de autonomă, asigurată de instituția mitropolitană Bisericii românești greco-catolice, în sensul unei delimitări complete de ierarhia de rit latin din Ungaria și al unei relații de subordonare doar față de Sfântul Scaun, definesc în termenii dreptului canonic catolic o Biserica mitropolitană *sui iuris*. Practicarea unei astfel de relații de completă independență în peisajul politico-ecleziastic din Ungaria, în condițiile în care timp de un secol și jumătate episcopiile de Făgăraș și Oradea Mare făcuseră parte din provincia mitropolitană de Esztergom, era un adevărat leitmotiv al identității, mai exact al noii identități ecleziastice pe care asumă Biserica unită transilvană după anul 1853. Pe durata arhiepiscopiei lui Ioan Vancea, factorul ecleziastic de natură să submineze autonomia Bisericii românești era din perspectiva discursului identitar românesc cel puțin, proiectul „Autonomiei Catolice” maghiare. Rămâne însă un alt punct nevralgic al autonomiei provinciei greco-catolice românești, chiar dacă de mai mică amplitudine, căruia Vancea îi va dedica o atenție susținută în primii ani ai mandatului său: calitatea de for de apel de a treia instanță pentru cauzele matrimoniale, pe care arhiepiscopul de Esztergom continua să o dețină pentru Biserica românească și după desprinderea diecezelor românești din provincia mitropolitană maghiară.

Calitatea de for de a treia instanță de apel pentru cauzele bisericești judecate în prima și a doua instanță în Biserica română unită, a rămas și după 1853 în seama arhiepiscopiei maghiare de rit latin la Esztergom, oricât a putut părea de puțin compatibilă această dependență jurisdicțională a noii provincii mitropolitane românești, statuată ca autonomă *ab initio*, de o ierarhie străină. Reglementarea acestei chestiuni a preocupat în anii succesivi înălțării scaunului mitropolitan în Transilvania, ierarhia română unită, cele două delegații trimise în Transilvania, sub conducerea nunțiilor vienezi Viale Prela și De Luca, în 1855 și respectiv 1858, nunțiatuura vieneză însăși și diferite dicasterii romane⁶. O primă rezolvare a chestiunii a avut loc prin breva papală din 23 decembrie 1859, dată de Sfântul Scaun și ca urmare a solicitărilor arhiepiscopului primat Szcitowski al Ungariei de a primi apelări în regim de a treia instanță de la provincia mitropolitană de Alba Iulia și Făgăraș. Prin această brevă, arhiepiscopul primat era delegat timp de un deceniu cu plenipotența de a putea revizui în a treia instanță cauzele judecate la nivel de a doua instanță de mitropolitul român⁷. În anul 1869 expiră acest mandat acordat prelatului maghiar și Vancea, pe linia opoziționistă a predecesorului său, întreprinde demersuri susținute pe lângă nunțiatuura și Sfântul Scaun, pentru a lichida și acest „suvener” al vechii dependențe față de mitropolia maghiară de rit latin. Vancea refuză oferta nunțiatului Falcinelli de a se prelungi mandatul acordat arhiepiscopului primat în 1859. Într-o lungă și elaborată scrisoare trimisă nunțiatului Falcinelli în 2 iulie 1869, mitropolitul expune pe larg abuzurile introduse în instanțele ecleziastice de judecată pe perioada ultimei sedisvacanțe a scaunului arhiepiscopal de Făgăraș și Alba Iulia, arătând apoi că, potrivit vechilor uzanțe din Biserica românească,

⁵ Apud A. Bunea, *Discursuri. Autonomia bisericească. Diverse*, p. 373.

⁶ Evoluția dezbaterilor privind funcționarea instanțelor de judecată în Biserica greco-catolică românească a deceniului al șaselea, a se vedea în lucrarea Anei Victoria Sima, *Vizitele nunțiilor apostolici vienezi în Transilvania (1855–1868)*, vol. I, Cluj-Napoca, 2003, pp. 47–52, 216–219, 277–280.

⁷ *Ibidem*, p. 278.

aprobate și de papă cu alte ocazii, forul de prima instanță în arhidieceză fusese asigurat de protopop ca delegat al episcopului, ajutat de alți patru preoți. Pledează pentru necesitatea restaurării acestui for de judecată de primă instanță, desființat ca urmare a aplicării abuzive, și la greco-catolici, a instrucțiunii matrimoniale Rauscher. Vorbește apoi despre inconveniente care pot surveni prin judecarea unor cauze ale diecezelor românești, în a treia instanță, de către primatele Ungariei sau orice alt tribunal de limbă neromână, printre care: distanțele și dificultatea efectuării călătoriilor, necunoașterea limbii, actele cauzelor au fost redactate în română la forurile deja judecate etc. Ca soluție, Vancea avansează în scrisoarea sa un adevărat „proiect de reformă” pentru forurile de judecată din diecezele românești, ca alternativă la apropiata expirare a mandatului acordat arhiepiscopului primat, pe data de 23 decembrie 1869. Proiectul-alternativă susținut de mitropolit prevede pentru cauzele judecate în arhidieceză, prima instanță pe seama tribunalului protopopesesc, de câte ori va fi aprobat de Sfântul Scaun, a doua instanță-tribunalul arhiepiscopesc, a treia instanță-episcopul de Lugoj. Pentru cauzele de judecată din episcopia Oradiei, propune ca primă instanță tribunalul diecezan, a doua-arhiepiscopul de Alba Iulia, a treia instanță-episcopul de Lugoj sau de Gherla. În ceea ce privește dieceza Lugoșului, este propus tribunalul diecezan ca primă instanță, a doua instanță-arhiepiscopul de Alba Iulia, a treia instanță-episcopul de Oradea sau de Gherla. Proiectul de reformă al lui Vancea întrunește agreementul nunțiului Falcinelli, care-l expediază împreună cu o scrisoare proprie, cardinalului Barnabò, prefectul Propagandei, în data de 1 august 1869. Mai mult, nunțul este de părere că, dacă Sfântul Scaun aprobă acest proiect, împunătorul solicitare de Vancea în scrisoare ar trebui expediate în cel mai scurt timp, pentru a înlătura pericolul unei eventuale desființări a tribunalelor ecleziastice de către guvernul maghiar, așa cum se întâmplase deja în Cisleithania⁸.

Pe perioada sejurului la Roma, ca participant la conciliul ecumenic, Vancea a profitat de ocazie încercând să obțină o rezolvare favorabilă a problemei instanțelor de judecată din Biserica sa, problemă a cărei soluționare se amâna de mult timp. În 25 ianuarie 1870 a înaintat cardinalului Barnabò o relatare despre starea arhidiecezei sale, în care solicita instituirea Scaunului roman ca a treia instanță pentru provincia greco-catolică românească. În solicitarea către Barnabò, a reiterat în linii mari argumentația din scrisoarea trimisă nunțiului de la Viena, în 2 iulie 1869, propunând de asemenea o distribuție similară a diecezelor românești, pe nivele de competență ca foruri de judecată⁹. Mitropolitul reînnoiește această solicitare, în data de 26 ianuarie, către Cesare Roncetti, funcționar la Secțiunea pentru afacerile ritului oriental de la Propaganda, pe care-l roagă să rezolve cât mai repede cererile adresate cardinalului Barnabò¹⁰. În 3 martie 1870, Vancea are o întrevedere cu Marino Marini, prosecretar al Congregației pentru Afacerile Ecleziastice Extraordinare, în problema reglementării forurilor de apel¹¹. După această întrevedere, înaintează papei o petiție, datată 5 martie 1870, în care susținea necesitatea delegării forului papal ca a treia instanță pentru episcopilor greco-catolici români, reluând argumentația referitoare la neajunsurile apelării la scaunul arhiepiscopal de Esztergom¹². Neprimind

⁸ Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali, *Scritture riferite nei congressi. Romeni 1865–1875*, busta no. 1, ff. 341 r–347 r (scrisoarea lui Vancea către Falcinelli), 340 r-v, 348 r-v (scrisoarea lui Falcinelli către Barnabò).

⁹ Textul petiției date lui Barnabò, datate 19 ianuarie 1870, e publicat în N. Bocșan, I. Cârja, *op. cit.*, pp. 610–611.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 334–335.

¹¹ *Ibidem*, pp. 363.

¹² Publicată în *ibidem*, pp. 615–617.

răspuns la aceste solicitări, mitropolitul încredințează o nouă petiție prosecretarului Marino Marini, în 13 iunie 1870, prilej cu care reamintește și scrisoarea din 5 martie, adresată papei prin intermediul aceluiași Marini, în care ceruse "ca provincia ecleziastică de Alba Iulia, în sensul petițiilor mele anterioare, să aibă competența de a judeca în a treia instanță pricinile bisericesti în numele Sfântului Scaun"¹³. Demersurile întreprinse de mitropolitului Vancea în perioada lucrărilor conciliare nu au dat rezultatele scontate. În data de 5 august 1870, nunțiul răspunde solicitărilor arhierelui român, afirmând că nu există nici un argument împotriva delegării pe seama episcopului greco-catolic a mandatului de judecare în a treia instanță a cauzelor bisericesti și matrimoniale anchetate de mitropolit în a doua instanță. Nunțiul vienez a mai spus că papa n-a putut să rezolve pozitiv solicitările ierarhului de la Blaj și că a dispus printr-o brevă promulgată în aceeași zi (5 august), prelungirea mandatului episcopului de Esztergom de a judeca în a treia instanță cauzele menționate mai sus¹⁴. Vancea a răspuns, în 17 august 1870, la scrisoarea nunțiului, dar nu cunoaștem conținutul acestei scrisori. În schimb, la această scrisoare a ierarhului român, nunțiul răspunde cu o alta, datată în 22 august 1870, precizând că prin brevele apostolice din 15 decembrie 1866, emise pentru prelații din Austro-Ungaria, Suveranul Pontif prelungea cu încă un deceniu drepturile speciale ce acordau diferiților ierahi și scaune episcopale, gradele doi și trei de jurisdicție. Prin recenta brevă din 5 august, papa a prelungit aceste drepturi în condițiile arătate în scrisoarea precedentă¹⁵.

Nu cunoaștem seria completă a corespondenței purtată de mitropolitul transilvan cu forurile pontificale pe această temă, și astfel, în aceste rânduri, am rezumat informația din scrisorile avute la îndemână. În elaboratul sinodal de la 1872, se prescrie în capitolul III (*Despre forurile instanțelor*) din partea a zecea (*Despre județele bisericesti*), desfășurarea întregii proceduri în sensul celor solicitate în perioada anterioară. Potrivit hotărârilor sinodale, ca for de primă instanță pentru cauzele bisericesti, civile, criminale și matrimoniale, sunt delegate cu mandatul scris al episcopului, scaunele protopopești. De la acestea se face apel la scaunul episcopal, iar de acestea se apelează la scaunul mitropolitan ca for de a treia instanță. De la forul mitropolitan apelațiunea trebuie înaintată direct la scaunul apostolic, care în baza canonului 5 al conciliului de la Serdica, mandatează pe unul din episcopii provinciei de Alba Iulia și Făgăraș să judece în numele Sfântului Scaun, ca for de a patra instanță, toate cauzele apelate¹⁶. Decretele vor putea fi însă aplicate efectiv abia după revizuirea lor la Roma și retrimiterrea la Blaj, în 1881. În același an, Propaganda Fide, secția pentru afacerile ritului oriental, emite o instrucțiune special dedicată problemei (30 aprilie 1881), în care se conferea nunțiului de la Viena dreptul de mandata pe unul dintre episcopii sufragani mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș, cu prerogativa de a putea judeca în a treia instanță. Ordonanța, deopotrivă cu decretul care încep să funcționeze efectiv în Biserica românească, fiind proclamate oficial ca atare, în al doilea sinod arhidiecezan (1882), vor pune capăt unei situații de vid legislativ care a stăruit aproape un deceniu în provincia mitropolitană transilvană¹⁷. Întreg acest traseu revendicativ nu însemna altceva decât încercarea de a pune în acord jurisprudența bisericască din provincia de Alba Iulia și Făgăraș cu normativul canonic fundamental, bula papală *Eclesiam Christi*, care-i statuase deplina independență jurisdicțională față de arhierescopia de rit latin de la Esztergom și, în același timp, de a valida în practică statutul autonom al Bisericii române unite.

¹³ Publicată în *ibidem*, pp. 627–628.

¹⁴ Publicată în *ibidem*, pp. 631–632.

¹⁵ Publicată în *ibidem*, pp. 633–634.

¹⁶ *Concilium provinciale primum Alba-Iuliense et Fogarasiense 1872 maii 5–14*, in Mansi, 42, col. 609.

¹⁷ A. V. Sima, *op. cit.*, p. 280.

În raporturile cu Sfântul Scaun și cu lumea catolică, instituția mitropolitană asigură pentru Biserica greco-catolică o calitate deosebit de importantă: aceea de reprezentare. Participarea mitropolitului la conciliul ecumenic de la Vatican, în perioada noiembrie 1869-iulie 1870, alături de episcopul sufragane Iosif Papp-Szilágyi, a impus grație prestației teologice de excepție a mitropolitului la dezbateri, maximă vizibilitate și audiență pentru Biserica românească. Prin contribuția la dezbaterile conciliare, Vancea a avansat deodată cu punctele de vedere teologice și o imagine a identității Bisericii unite transilvane, atașată de specificul și tradițiile sale răsăritene, și este suficient să amintim în acest sens discursul din 2 iunie 1870, la a 63-a congregație generală, apreciat la superlativ de numeroși participanți, inclusiv de eruditul cardinal Pitra, care i-a dedicat o replică polemică¹⁸. Oficierea liturghiei în limba română în catedrala Sfântul Petru, prezentarea provinciei bisericești ardelenice în textul solicitat de episcopul american Gibbons, sunt alte două secvențe care au scos în relief imaginea mitropolitului și a Bisericii mitropolitane pe care o păstorea. Pe aceeași linie a reprezentării în raport cu Sfântul Scaun se înscriu și pelerinajele la Roma. Ar fi vorba mai întâi de primul său pelerinaj în capitala creștinătății catolice, la care a participat, în 1886, în fruntea episcopatului sufragane, care a cules o serie de aprecieri semnificative pentru imaginea Bisericii românești, așa cum a fost și aceea a cardinalului Simeoni, prefectul Propagandei: „Biserica voastră se distinge între toate bisericile de rit oriental”¹⁹. Anul următor, 1887, episcopatul român în frunte cu mitropolitul participă la un al doilea pelerinaj la Roma, ocazionat de jubileul de 50 de ani de preoție a papei Leon XIII. Cu această ocazie Vancea este tratat într-o manieră cu totul specială, papa invitându-l la cuvânt înaintea tuturor: „Să auzim pe Arhiepiscopul Românilor din Ungaria!”. Discursul rostit cu acest prilej de arhiereul român este numit de papă, care-i cere manuscrisul la final: „nobila ta cuvântare”. Vancea a participat apoi la o impunătoare liturghie papală, organizată în cinstea evenimentului, alături de alți aproximativ 300 de episcopi și 50 000 de credincioși²⁰. Toate aceste gesturi simbolice au o semnificație mai mult decât formală, ele reușesc să impună imaginea Bisericii românești greco-catolice, autonome, cu noul ei statut mitropolitan, atât la Sfântul Scaun care avea până nu demult o cunoaștere cu totul minimală a realităților greco-catolice din Transilvania și, nu în ultimul rând să o facă cunoscută altor reprezentanți ai lumii catolice, căroră le era la fel de puțin cunoscută.

În relațiile interecleziastice din Ungaria precum și în raporturile cu nunțiatul vieneză, cu Sfântul Scaun și nu în ultimul rând cu statul ungar, statutul mitropolitan al Bisericii românești iese așadar în evidență prin însăși natura politicilor „externe” desfășurate de mitropolit și de membrii curiei mitropolitane. Pe plan intern, jurisdicția mitropolitană se exercită prin promovarea unei politici comune și prin inițierea de către arhiereul de la Blaj a unor demersuri convergente, cu reprezentarea intereselor tuturor episcopilor sufragane și a enoriașilor acestora. Intervenția lui Vancea pe lângă oficiali romani și discuțiile purtate cu episcopul Pankovici, pentru separarea parohiei românești Sighetu Marmației de la dieceza ruteană de Muncaci și încorporarea ei în aria de jurisdicție a episcopului de Gherla, așadar o problemă de ce depășea raza de jurisdicție „arhiepiscopală”, este unul din primele exemple care arată că mitropolitul înțelege să-și exercite efectiv și nu formal calitatea de arhipăstor al întregii provincii bisericești.

Două direcții validează mai consistent calitatea de mitropolit, prin inițiativele promovate de la Blaj: politico-națională și școlară. Din prima categorie se pot menționa

¹⁸ N. Bocșan, I. Cârja, *op. cit.*, pp. 436–447.

¹⁹ Ioan Georgescu, *Mitropolitul Ioan Vancea. La 50 ani de la moartea lui*, Oradea, 1942, p. 41.

²⁰ *Ibidem*, p. 42.

demersurile ierarhului Vancea pe lângă guvern, în vederea angajării unor funcționari români greco-catolici în structurile centrale și locale ale administrației de stat. Astfel, în contextul reorganizării tribunalelor din Ungaria și Transilvania, Vancea solicită ministrului justiției de la Budapesta, Baltazar Horváth, prin scrisoarea din 18 aprilie 1870, să numească și români de confesiune unită în diferite posturi, punându-i în acest sens la dispoziție o listă cu 55 de persoane în măsură să asume slujbe ca: judecători la Curtea supremă, asesori și secretari la Tablele Regești din Budapesta și Târgu Mureș, președinți și asesori la judecătoriile comitatense și ținutale²¹. Aupra acestui demers revine în perioada 6–10 iulie 1870, când, pe durata călătoriei de întoarcere de la Roma spre Transilvania, se oprește la Budapesta și are o întvedere cu ministrul Horváth²². În urma solicitării primului ministru maghiar Lónyay Menyhért de a-i prezenta un memoriu cu doleanțele românilor, Vancea convoacă și prezidează două conferințe, la Blaj, în 29 iunie și respectiv 3 iulie 1872, cu participarea și a unor membri ai elitei mișcării naționale, ca George Barițiu, Ilie Măcelariu, Ioan Rațiu. Memoriul, în redactarea lui Barițiu ca secretar-referent și semnat și de mitropolitul unit, va fi publicat în numerele 3, 4/1874 ale ziarului „Observatorul” de la Sibiu²³. Demersurile întreprinse pe linia sprijinirii învățământului românesc, a școlilor confesionale, constituie o zonă de interese generale, vizând în egală măsură Biserica unită în integralitatea ei și comunitatea națională românească, în susținerea cărora Vancea s-a implicat cu autoritatea care i-o conferea poziția de arhiepiscop și mitropolit. A intervenit astfel, la dezbaterile în Dietă a legii învățământului primar, promulgată de guvernul maghiar în 1879, apoi la legea referitoare la învățământul secundar, în 1883²⁴. Un demers de anvergură inițiat de Vancea în numele episcopatului din întreaga provincie, este memoriul adresat ministrului de culte și instrucțiune publică în 18 octombrie 1885, împotriva unei scrisori circulare a acestuia, din data de 13 iulie a aceluiași an, care intervenea în competența consistoriilor diecezane de a judeca în cauze disciplinare și bisericești ale cantorilor-învățători. Memoriu, inedit în istoriografia de la noi, este semnat de mitropolitul Vancea și toți ceilalți episcopi sufragani: Mihail Pavel (Oradea), Victor Mihalyi (Lugoj) și Ioan Szabò (Gherla)²⁵. Mitropolitul s-a mai pronunțat împotriva legii referitoare la grădinițe sau a azilurilor de copii, din 1891²⁶. Prezența mitropolitului greco-catolic în ambianța dezbaterilor pe teme politice și școlare însemna în primul rând să susțină interesele instituției pe care o reprezenta, de pe poziția maximei autorități și reprezentativități ecleziastice, dar în același timp, arhierul asuma implicit și calitatea de „lider național”. În pofida vocii intelighenției laice, tot mai sonor auzită în dezbaterile politice angajată de comunitatea românească din epocă, care milita pentru marginalizarea până la excludere a rolului conducător al arhierilor în mișcarea de emancipare națională, liderii celor două Biserici, profitând și de calitatea lor de senatori de drept în Senatul (Casa Magnaților) de la Budapesta, vor fi într-un fel sau altul, prin pozițiile asumate, și ipostaza de purtători de cuvânt ai națiunii.

Identitatea instituțională a mitropoliei Blajului s-a aflat într-o continuă elaborare, la nivelul practic al vieții ecleziastice. Cei 16 ani de existență a Bisericii române unite ca provincie mitropolitană au însemnat doar delimitarea canonică a unui cadru instituțional și

²¹ Informație preluată din jurnalul participării episcopatului român la conciliul ecumenic, vezi N. Bocșan, I. Cârja, *op. cit.*, p. 435.

²² *Ibidem*, pp. 482–483.

²³ I. Georgescu, *op. cit.*, p. 58.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Archivio Segreto Vaticano, *Arch. Nunz. Vienna*, busta no. 587. *Card. Vanutelli*, vol. XXXII, ff. 420 r–428 r.

²⁶ I. Georgescu, *op. cit.*, p. 58.

începutul unui proces de organizare, dus mai departe și amplificat în timpul păstoririi lui Vancea. „Ansamblarea” celor patru episcopii, pe teritoriul cărora funcționau tradiții, cutume, norme de drept diferite în ceea ce privește relațiile cu Sfântul Scaun și cu celelalte biserici din Austro-Ungaria, cu statul și societatea, într-o construcție instituțională atât de complexă, a însemnat parcurgerea unui proces dificil și sinuos, care nu avusese răgazul să ajungă la maturitate într-un interval de numai un deceniu și jumătate, care desparte înființarea mitropoliei de începutul păstoririi lui Ioan Vancea. În ceea ce-l privește pe întâistătător, putem afirma că maniera în care și-a asumat rolul a contribuit foarte mult la configurarea identității instituției pe care o păstora. Atât în relațiile pe care le putem numi „externe”-cu Sfântul Scaun, cu Biserica catolică maghiară, cu statul-cât și în viața internă a Bisericii, Vancea a fost purtătorul de cuvânt al ideii mitropolitane, căreia a încercat să-i impună o imagine cât mai vizibilă, prestigiu și autoritate efectivă. Participarea personală la vizitațiuni canonice, la hirotonirea a doi dintre episcopii săi sufragani: Mihail Pavel, la Oradea (26 ianuarie 1873) și Victor Mihályi, la Lugoj (14 februarie 1875), la sfințiri de biserici și la examene școlare, a însemnat într-o societate cu structuri tradiționale de mentalitate, promovarea unei strategii cu un impact deosebit. Sensibilitatea colectivă a enoriașilor provinciei mitropolitane de Alba Iulia și Făgăraș, deosebit de permisivă la „arătarea vlădicului” ca și la „arătarea împăratului”, înregistra ca pe un fapt excepțional prezența „în teren” a autorității politice sau a celei bisericesti. Vancea a reușit, astfel, să impună imaginea unei instituții nu numai de la amvon, sau de la prezidiul reuniunilor sinodale, ci și în mijlocul turmei sale. Sunt de altfel informații care sugerează că era o prezență plăcută și carismatică, mitropolitul rutean de Lemberg, Iosif Sembratowicz, afirmă că pe perioada studiilor vieneze, viitorul mitropolit al Blajului era apreciat și îndrăgit de colegii săi²⁷.

În fine, mai trebui spus că, identitatea instituției mitropolitane ca atare ne este prezentată în exprimarea surselor contemporane sau chiar și ulterioare, sub semnul unei anume confuzii, suprapuneri, adesea indirecte și involuntare, cu arhiepiscopia. Sigur calitatea de arhiepiscop o determină și o întemeiază în mod imediat pe cea de mitropolit, potrivit regulilor canonice, Vancea însuși recomandându-se și semnând acte cu incidență asupra diecezei mitropolitane cât și cele privind provincia bisericească în ansamblu, ca „arhiepiscop și mitropolit”. Gradul de imprecizie sau de suprapunere a identităților instituționale se datorează însă formulărilor unor surse, cele mai multe provenind din exteriorul structurilor bisericesti, fiind mai mult formulări ale presei, ori provenite din vorbirea curentă etc. de genul: „ordinariat mitropolitan”, „consistoriu mitropolitan”, „cancelarie mitropolitană” etc. Toate aceste exprimări și denominări au o anume plauzibilitate cel mult în sens simbolic și onorific, altminteri în ceea ce privește funcționalitatea și aria de cuprindere efectivă a sus-numitelor instituții, denominările formulate pe marginea lor nu exprimă nimic concret, pentru că toate acestea nu sunt instituții ale provinciei mitropolitane, ci numai ale arhiecezei. În actele oficiale, așadar cele în măsură să redea identitatea exactă a funcției și a instituției, Vancea semnează întotdeauna punând denominativul „arhiepiscop” înaintea celui de „mitropolit”. Mai mult, documente de corespondență și nu numai, provenite de la episcopi catolici de rit latin, sau chiar dinspre dicasterii romane, îl numesc pe Vancea doar „arhiepiscop de Alba Iulia și Făgăraș” sau, și mai simplu, „arhiepiscop de Făgăraș”.

²⁷ Augustin Bunea, *Metropolitul Dr. Ioan Vancea de Buteasa. Schiță biografică*, p. 6. Despre impactul “arătărilor imperiale” în mentalitatea colectivă românească, a se vedea Doru Radosav, *Arătarea împăratului. Intrările imperiale în Transilvania și Banat (sec. XVIII-XIX). Discurs și reprezentare*, Cluj-Napoca, 2002.

În mod real, singura „instituție” pe care o putem identifica cu precizie ca fiind mitropolitană, așadar cu putere de a emite hotărâri ale autorității ecleziastice valabile pentru întreaga provincie, este conciliul sau sinodul provincial. Mai putem adăuga apoi, pe linie juridică, după ce Vancea a reușit să „repatrieze” și forul de apel de a treia instanță, cu începere din 1881, și tribunalul bisericesc, în măsura în care la Blaj erau apelate în a treia instanță cauze judecate în primele două instanțe în diecezele sufragane.

Un alt indiciu al funcționării efective a jurisdicției mitropolitane pe linie ierarhică, era reprezentat de felul în care episcopii sufragani se subordonau, în practica bisericească, mitropolitului, așa cum îi obligau decretul sinodal din 1872. Realitatea subordonării și, mai mult, asumarea unei anume solidarități cu poziția și cu demersurile mitropolitului este însă una multiformă pentru că, în realitate, episcopii sufragani au manifestat grade variabile de obediență sau de independență în raport cu arhiepiscopul-mitropolit. Luările diferențiate de poziție față de Autonomia Catolică maghiară, context în care Blajul a oscilat între prudență și refuzul participării, în timp ce episcopia de Oradea și-a trimis reprezentanți la congresele autonomiei de la Budapesta, sugerează limpede cum opțiunea politico-ecleziastică a episcopului diecezan a putut da gesturi și atitudini contrastante în raport cu politica preconizată oficial de mitropolit. O relație de reală colaborare, în cel mai autentic spirit eclezial, a funcționat între Vancea și sufragantul său de la Lugoj de după 1875, Victor Mihályi, aceasta și datorită faptului că între ei raporturile erau vechi și bine consolidate de multă vreme, ca și între mitropolit și Mihail Pavel, a cărui numire în fruntea diecezei de Oradea se pare că s-a bucurat de agrementul și recomandarea lui Vancea.

L'ORGANIZZAZIONE DELLA METROPOLIA GRECO-CATTOLICA ROMENA DURANTE LA GUIDA ECCLESIASTICA DI IOAN VANCEA (1869-1892)

La guida ecclesiastica dell'arcivescovo e metropolita Ioan Vancea a capo della Chiesa greco-cattolica romena (1869-1892), rappresentò un periodo di riforme sul piano dell'organizzazione costituzionale nonché sul piano canonico, disciplinare e scolastico. Durante questi anni fu riorganizzata la struttura dell'arcidiocesi nel senso in cui si modificò la sua estensione territoriale, il numero dei distretti protoprebiterali diminuì praticamente nel 1881 e allo stesso tempo si creò un vicariato foraneo per le comunità greco-cattoliche della zona dei siculi. Si riunirono oltre i sinodi provinciali (1872, 1882), tre sinodi arcidiocesani, nel 1869, 1882 e 1889, momenti di riferimento per l'organizzazione dell'arcidiocesi, soprattutto il secondo, del 1882, il quale integrò i decreti del primo sinodo provinciale (1872) nella legislazione arcidiocesana. Consideriamo altrettanto che nonostante la evidente prossimità e la vicinanza tra le strutture dell'arcidiocesi e quelle dell'intera provincia mitropolitana di Alba Iulia e Făgăraș, si possono delineare da una parte le cariche di Ioan Vancea come arcivescovo e dall'altra le esigenze della sua dignità come metropolita ossia capo dell'intera provincia ecclesiastica dei romeni greco-cattolici. Secondo il nostro parere, la sola „struttura istituzionale” con potere di giurisdizione estesa al livello dell'intera provincia mitropolitana greco-cattolica fu, in questo periodo, il sinodo provinciale, riunito nel tempo di Vancea due volte, come già detto. Il significato storico di entrambi i sinodi provinciali è importante anche per il modo in cui mettono in risalto l'incontro tra la concezione pontificia dell'organizzazione ecclesiastica e quella locale, romena, e per la maniera in cui la latinizzazione influì in modo diretto e conscio oppure indiretto sull'organizzazione costituzionale della Chiesa greco-cattolica romena. Anche se fu valutata all'epoca ed in alcuni ulteriori lavori storiografici come diminuzione della specificità e dell'identità orientale di questa Chiesa, la latinizzazione rappresentò l'espressione, a volte esagerata, di un impegno e di una volontà coerente e di lunga portata, di organizzazione ecclesiastica, che passò nel tempo di guida ecclesiastica di Vancea, dal livello teoretico e puramente dichiarativo a quello dei fatti concreti.